

Put ka pravdi

POLOŽAJ ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Vučko Mirčić *Istražni sudija Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu*

Ključno pitanje je kako i kada saslušati žrtvu (u svojstvu oštećenog i svedoka), da pritom budu poštovana sva njena prava i obaveze, a da, s druge strane, budu poštovana i prava drugih učesnika u postupku

Uvažavanje traume

Međunarodna zajednica poklanja izuzetnu pažnju sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima, jer takva trgovina predstavlja, između ostalog, « kršenje ljudskih prava i povredu dostojanstva i integriteta čoveka ». Upravo zbog toga su Ujedinjene Nacije, uz Konvenciju o suzbijanju transnacionalnog organizovanog kriminala (usvojena u Palermu 2000.godine), donele Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudskim bićima..., a Savet Evrope je 16.maja.2005.godine u Varšavi, doneo Konvenciju o borbi protiv trgovine ljudima.

Konvencije se sveobuhvatno bave ovom problematikom, razradjujući ciljeve koje se njima žele ostvariti, definicije osnovnih pojmova i oblike zaštite žrtava trgovine ljudima. Međutim, kada su u pitanju konkretni modaliteti delovanja država u suočavanju sa ovim krivičnim delom, najčešće se ostavlja državama potpisnicama da zakonskim i drugim merama pojedina konkretna pitanja adekvatno reše.

U okviru tih konkretnih pitanja, jedno od veoma važnih jeste položaj žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku. S tim u vezi, Konvencija Saveta Evrope propisuje da će države doneti zakonodavne i druge mere kako bi se tokom sudskog postupka obezbedili: a) zaštita privatnosti žrtve i, po potrebi, njenog identiteta, b) bezbednost žrtve i zaštita od zastrašivanja. Pri tome se polazi od toga da su žrtve trgovine ljudima najčešće veoma traumatizovane što nalaže da se i njihov položaj u krivičnom postupku uredi na što suptilniji način.

Prava i obaveze

Da bismo što jednostavnije prikazali položaj žrtve u krivičnom postupku, podsetićemo na dve definicije. Jedna je materijalnog, a druga procesnog karaktera. Prema navedenoj Konvenciji Saveta Evrope « žrtva je svako fizičko lice koje je postalo predmet trgovine ljudima ». S druge strane, naš Zakonik o krivičnom postupku definiše oštećenog kao lice čije je kakvo lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo. Dakle, žrtve trgovine ljudima u krivičnom postupku imaju status oštećenog. Radi lakšeg razumevanja, u daljem tekstu koristićemo pojam « žrtva » za pojam « oštećeni », jer su to pojmovi sa istim značenjem samo je razlika u tome što je prvi materijalnog a drugi procesnog karaktera.

Prema ZKP-u, žrtva, tj. oštećeni, u krivičnom postupku ima odgovarajuća prava i obaveze. U toku istrage može da ukaže na sve činjenice ili da predlaže dokaze za razjašnjenje krivične stvari a može da istakne i imovinsko-pravni zahtev. Može takodje da razmatra spise ili razgleda predmete koji služe kao dokaz i, uopšte, ima pravo da bude upoznata sa tokom i rezultatima postupka. Na glavnom pretresu može da predlaže dokaze, da postavlja pitanja okrivljenom, svedocima i veštacima, da daje primedbe i objašnjenja u pogledu datih iskaza itd. Sdud, međutim, može da odluči da se žrtva sasluša i u svojstvu svedoka, čime ona preuzoma i sve obaveze koje ima svedok u krivičnom postupku.

Prema tome, ključno pitanje je kako i kada saslušati žrtvu (u svojstvu oštećenog ili svedoka) a da pritom budu poštovana sva njena prava i obaveze, da bude zaštićena njena privatnost, po potrebi i identitet, a da bude zaštićena od zastrašivanja i ponovnih stresova i trauma, a da, s druge strane, budu poštovana i prava drugih učesnika u postupku, posebno pravo okrivljenog na odbranu. U okviru ovoga, postavlja se pitanje da li je moguće saslušati žrtvu bez neposrednog prisustva okrivljenog a da bude ostvareno njegovo pravo na odbranu. Po našem iskustvu, to je moguće.

Naime, naš ZKP propisuje da istražni sudija može da odredi da se izvođenje istražne radnje snimi pomoću uređaja za zvučno i optičko snimanje. U sudnicama Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu za suzbijanje organizovanog kriminala postoji audio-video oprema. Mi smo u svim istragama iskoristili ovu zakonsku i tehničku mogućnost. Žrtve smo saslušali u prisustvu Specijalnog tužioca i

branioca, odnosno branilaca okrivljenih. Snimke smo priključili spisu predmeta i u nekim slučajevima, snimci su reprodukovani na glavnom pretresu.

Retraumatizacija

Nužnost i važnost ovakvog saslušanja žrtava su višestruki. Pre svega, žrtve su u posebnom psihičkom stanju. Preživjele su stres i traume u toku izvršenja krivičnog dela. Ukoliko bi se tokom postupka više puta saslušavale i susretale sa okrivljenima, bile bi izložene ponovnom stresu i traumama i eventualnom zastrašivanju. Osim toga, iskustvo iz naših istraga je pokazalo da su žrtve - s obzirom da je naša zemlja je zemlja tranzita - veoma često iz udaljenih zemalja porekla (Kina, Indija, Bangladeš, Ukrajina itd.) i da žele da se što pre vrate u svoju zemlju. Prva faza izvršenja krivičnog dela nad njima je u pravilu obavljena u njihovim zemljama (radnje vrbovanja, prevare, zloupotrebe itd.), dok je u našoj zemlji obavljen njihov prihvata i prevoženje. Okrivljeni, naši državljani, znači, nisu kontaktirali sa žrtvama u prvoj fazi izvršenja krivičnog dela. Sve ovo govori da je u različitim slučajevima i različita važnost iskaza žrtava sa stanovišta odbrane okrivljenih. Dalje, nije celishodno, a ni ekonomski opravdano, duže zadržavanje žrtava, kako sa stanovišta njihovih prava i potreba, tako i sa stanovišta postupka.

Slična je situacija i u istragama u kojima su žrtve i okrivljeni naši državljani. Prva faza izvršenja krivičnog dela je obavljena na našem području a završna faza (eksploatacija, posebno seksualna) obavljena je u stranoj zemlji. U ovim slučajevima postoji još veća opasnost od stresa i trauma koje bi žrtve doživele ako bi se njihovo saslušanje obavljalo u prisustvu okrivljenih.

Posredan kontakt

Postupci čiji je predmet izvršenje krivičnog dela trgovine ljudima u svakom slučaju su veoma složeni i osetljivi kako sa stanovišta žrtava, tako i sa stanovišta prava na odbranu okrivljenih, ekonomičnosti i efikasnosti postupka. Kada je u pitanju pravo na odbranu okrivljenog, ono može biti u potpunosti ostvareno i ako se saslušanje žrtava obavi na način kako smo napred naveli. Bitno je da saslušanje prisustvuju branioci okrivljenih koji imaju prava da postavljaju pitanja i traže razjašnjenja. Pored toga, okrivljenom se može pustiti snimak o saslušanju, pa on nakon toga može zahtevati da se žrtvama postave pitanja i traže određena razjašnjenja. Odgovori i razjašnjenja se mogu dobiti dodatnim saslušanjem žrtava. Dalje, moguće je da se žrtve saslušavaju u jednoj prostoriji, a da okrivljeni bude u drugoj i da prati saslušanje preko video opreme, te da nakon saslušanja postavlja pitanje i traži razjašnjenje. Bitno je da žrtve ne dolaze u neposredan kontakt sa okrivljenima.

Prema našem iskustvu, žrtve bi trebalo saslušati samo u fazi istrage od strane istražnog sudije, u prisustvu tužioca i branilaca, a na način kako smo napred naveli. Veoma je bitno da saslušanje obavi istražni sudija i to pre svega zbog načela pravičnosti, jer bilo kakvo smanjenje uloge suda u krivičnom postupku, znači povredu načela pravičnosti. Saslušanjem u ovoj fazi postupka, pored ostvarenja svih prava i obaveza stranaka i učesnika u postupku, ostvaruje se i načelo celishodnosti i ekonomičnosti postupka, jer se izbegava nepotrebno i dugo zadržavanje žrtava (naročito kada su one iz stranih država), izbegavaju se nepotrebni troškovi njihovog boravka i troškovi postupka.

Na kraju, treba imati u vidu da naš ZKP, iako omogućava da se na navedeni način saslušavaju žrtve (što pokazuje da je fleksibilan), ima i jedno veoma važno ograničenje. Naime, propisuje da veće na glavnom pretresu može da odluči da se pročita zapisnik o ranijem saslušanju svedoka i da se reprodukuje snimak o saslušanju, ali samo uz saglasnost stranaka. S obzirom na specifičnost položaja žrtava trgovine ljudima, posebno kada je u pitanju izvršenje ovog krivičnog dela sa elementima transnacionalnog organizovanog kriminala, što je kod nas najčešći slučaj zbog tranzitnog karaktera zemlje, bilo bi neophodno da se da se propiše da se na opisani način saslušavaju žrtve ili da se stranke i oštećeni mogu saglasiti u fazi istrage da se snimak o saslušanju žrtava reprodukuje na glavnom pretresu.